

In de etalage

Stadsarchief Kampen

Zoekt en gij zult vinden

De casus Gerrit Telder: een verbinder van mensen

door André Troost¹

Wie durft in het huidige digitale tijdperk nog te beweren dat een archief een saai en stoffig imago heeft? Tien jaar geleden was het nog een hele toer om de gevraagde informatie snel boven tafel te krijgen. Tegenwoordig is het door goed uitgeruste zoeksystemen op archiefsites een stuk eenvoudiger geworden. Neem bijvoorbeeld onze site www.stadsarchiefkampen.nl. De homepage opent met 'Direct Zoeken'. U kunt op elk woord dwars door alle collecties zoeken. De zoekresultaten dient u vervolgens te interpreteren en de irrelevante gegevens te negeren. Het eindresultaat vormt een goed uitgangspunt voor uw onderzoek. Niet alle bronnen vindt u op het internet en de inhoud van de bronnen is grotendeels nog niet digitaal ontsloten en dus blijft een fysiek bezoek aan de studiezaal van het Stadsarchief Kampen nog wel noodzakelijk.² Met het thuis verrichtte voorwerk en de expertise van de studiezaalmedewerker is het mogelijk een persoon of onderwerp te bestuderen aan de hand van de gevonden archiefstukken.

Hieronder beschrijf ik als voorbeeld de levensgeschiedenis van een bekende Kampenaar, Gerrit Telder, mede op basis van de informatie die tevoorschijn komt door zijn naam in het veld zoeken te typen. Veel Kampenaren zullen Gerrit Telder wellicht nog herinneren als bijzonder ambtenaar van de burgerlijke stand (BABS). John Kummer, voorlichtingsambtenaar bij de gemeente Kampen van 1973-1983, heeft over Telder in zijn hoedanigheid als BABS een aardig boekje geschreven.³ Hoewel zijn functie als BABS een belangrijk facet was uit zijn leven, zijn er meer sporen over Gerrit Telder in het archief te vinden. Uit de archiefbronnen blijkt namelijk dat Gerrit Telder een man was die midden in de maatschappij stond.

Achtergrond

Gerrit Telder werd op 14 juli 1879 als vierde zoon geboren in het christelijk-gereformeerde gezin van de smid Egbert Jan Telder en Aaltje Gerrits aan de Oudestraat 30. Op 22 april 1909 trouwde Gerrit met de weduwe Stijntje

van Gelder-van der Weerd. Zij kregen twee dochters, Aaltje Hendrika (geboren 6 februari 1910) en Hendrika Aaltje⁴ (geboren 14 februari 1912) en een zoon Egbertus Johan (geboren 25 maart 1919). Stijntje had al een zoon Klaas (geboren 12 juli 1900) uit haar eerste huwelijk met Berend van Gelder.⁵ Het gezin Gerrit Telder woonde aan de Botermarkt 4 en verhuisde naar de Vloeddijk 75 toen zoon Klaas met Maria van de Vegt ging trouwen. Gerrit heeft tijdens zijn werkzame leven drie beroepen uitgeoefend: manufacturier, kantoorbediende en boekhouder. Op 28 maart 1939 vierde hij zijn 40-jarig jubileum bij de grossiers- en winkelzaak in ijzerwaren D.J. Telder⁶ gevestigd aan de Oudestraat 46.⁷ Hij was geliefd bij het personeel en stond bekend om zijn organisatietalent. Voor de ARP zat hij in de gemeenteraad van 1923-1941. Hij bekleedde ook allerlei maatschappelijke functies: voorzitter van de Kamper Oranjevereniging, Bouwvereniging Ons Belang, Kamper Onderlinge Glasverzekering en Brandwaarborgmij; oprichter en voorzitter van de Vereniging Handel en Nijverheid en de Vereniging tegen Wanbetaling; lid van de Kamer van Koophandel in Noord-Overijssel; lid van de Commissie voor Bijzondere Nooden; regent van de Verenigde Gasthuizen; penningmeester van het Militair Tehuis en diaken van de gereformeerde kerk. In al deze functies toonde Telder zich een onvermoeid werker met een warme belangstelling voor zijn medemens.⁸

Een verdrietig gebeuren was dat de zoon van zijn neef en baas Dirk Jan Telder, Egbertus Sijbrandus Telder (geboren 7 juni 1911), in juni 1944 te Soest werd opgepakt en door de SD naar de gevangenis op de Weteringschans in Amsterdam gebracht. Vandaar ging hij naar Kamp Amersfoort, alwaar hij op 8 september samen met 1.200 man op transport werd gezet naar het kamp Neuengamme bij Hamburg. Daar overleed deze 33-jarige reserve 1e luitenant op 17 februari 1945.⁹

Bij de viering van de 80ste verjaardag van Gerrit Telder sprak zijn grote vriend, oud-burgemeester Fernhout hem toe: 'Ik moet nog vaak aan Kampen denken in de termen "eenvoud, hartelijkheid en trouw". In u is een dichter verloren gegaan.'

Telders vrouw Stijntje overleed op 23 november 1953 en Telder op 30 november 1961 op 83-jarige leeftijd.

Ambtenaar van de burgerlijke stand

In de raadsvergadering van 23 februari 1937 werd Telder, in zijn 59ste levensjaar, benoemd¹⁰ als ambtenaar van de burgerlijke stand, speciaal belast met het voltrekken van huwelijken. Per voltrekking ontving hij 2 gulden.¹¹ In het

Stadsarchief Kampen bevinden zich drie folianten geschreven door Telder¹² met als titel *Aantekeningen betreffende huwelijken gesloten tussen 1937-1946*.¹³ Het zijn keurig verzorgde banden met voorin een index van de gehuwden en na ieder jaar een overzicht van het aantal voltrokken huwelijken met de toevoeging of er ook een kerkelijke huwelijksinzegening plaatsvond. In deze boeken zijn ook foto's geplakt en tussen sommige bladen liggen kaartjes van geboorten en huwelijksjubilea. De drie delen zijn geschonken door mevrouw A.H. Lopers-Telder te Zuidwolde en via het hoofd Algemene Zaken J. de Vries in het Stadsarchief gedeponeed.

Een bijzondere huwelijksvoltrekking door Telder vond plaats op dinsdag 29 augustus 1939 om twaalf uur 's nachts. Gelijktijdig werden er twee 'oorlogshuwelijken' voltrokken: tussen Johannes van Heerde en Anna Wilderdijk en tussen Johannes Antonius Bremer en Catharina Maria Toeter. Door het mobilisatiebevel zouden de huwelijken van deze dienstplichtige soldaten niet kunnen doorgaan. Dat probleem werd ondervangen door het tijdstip te vervroegen. Telder sprak de volgende woorden: 'Ik hoop dat uw huwelijk gelukkig zal zijn. Morgen zal er al een scheiding zijn, wie weet voor hoe lang. Maar toch, al is de toekomst donker, God kan nog uitkomst geven. Boven den Duitschen Führer staat de Goddelijke Führer.'

Donderdag 9 mei 1940 voltrok Telder drie huwelijken. Op folio 90 in band één noteerde Telder:

't Is de dag vóór die, waarop we 's morgens worden wakker geschrikt door de kreet: Oorlog! De Duitsers zijn Holland binnengerukt! De brug over de IJssel is opgeblazen en in heel de omtrek daarvan is alles één glasruïne. Een paartje kon dezen dag niet trouwen, waar de bruidegom (soldaat) geen verlof kon krijgen.

Hoe zal 't vandaag gaan?

Zal mej. Hollander trouwen?

De bruidegom is nog niet gearriveerd.

Wat zal deze dag ons brengen?

God alleen weet het.

Bij de meeste huwelijken schreef Telder een spreuk in de kantlijn: 'Berg beklimmen met gids'; 'Aanpassen'; 'Trek op. Vrees niet! De Here uw God gaat met u'; 'Wagen is Winnen?'; 'Met en voor Elkander leven'; 'Het huwelijk een lange dienst?'; 'Met God en met eere getrouwd!'; 'Niet: hoe word ik - maar hoe maak ik gelukkig. Emma'; 'Varen met den Goddelijke Loods'; 'Ieder schrijft zijn levensboek'; '2 x 1 = niet 2 maar 1'; 'Beloven en Beleven'; 'Trouw moet blijken'; '2 man a/h Stuurrad'; 'Risico'; 'Wolkenspel en Zonneschijn'; 'Overdoen';

‘Slechts 3 op de 1000’; ‘Home sweet home’; ‘Het huwelijk is geen markt tent waar geloofd en geboden wordt’; ‘Bootje varen en Beloften volbrengen’.

Een opmerkelijk verbintenis vond plaats op donderdag 12 augustus 1943: *Het tweede paar van 2.30 uur Horst-van Leeuwen waren 21 jaar lang ongetrouwd feitelijk man en vrouw geweest. Hadden in die jaren 8 kinderen ontvangen en hadden nu eindelijk besloten om dit leven te veranderen in een gewettigd huwelijks leven. Of ze mijn woorden ter harte hebben genomen weet ik niet, maar ik moest hen wijzen op het feit dat God zelf het huwelijk heeft ingesteld. Hoe Horst, gescheiden van zijn wettige vrouw, dit opgevat heeft weet ik niet.*¹⁴

Donderdag 21 september 1944 was ook een memorabele dag:

*Was 'n angstige middag. In 't zuiden van ons land bij Arnhem en Nijmegen hevige gevechten. Dood en verderf brengend. Allerlei geruchten over ons nederkomen van den krijg. Daarbij oproep tot melding voor arbeid voor de D. Weermacht, met bedreiging van strafmaatregelen, als aan deze oproep niet werd voldaan. Waar 't personeel uit de zaak om 1.30 niet verscheen, heb ik om 2.15 de winkel gesloten en toog ik naar 't gemeentehuis. Daar en aan de IJsselkade 'n groote massa menschen, alle in angstige afwachting. Reeds enkele aangeschotenen, waaronder zeker één doodelijk, naar 't ziekenhuis gebracht.*¹⁵ *Onder deze druk moest ik twee oude menschen in den echt verbinden.*¹⁶

Op dinsdag 8 mei 1945 voltrok Telder zijn 1000ste huwelijk tussen Johannes de Boer en Hendrika van Dooren. Donderdag 19 juli 1945 was een hele drukke dag voor Telder. Die dag verbond hij maar liefst acht paren in de echt.

Telder verleende ook ‘nazorg’. Bij de geboorte van een kind of viering van een jubileum stuurde hij een kaartje. Als dank voor de felicitatie bij hun 12½ jarig huwelijk in 1956 stuurde het geëmigreerde echtpaar Van der Molen-van der Horst hem een brief uit Canada:

*(...) we zien ons nog zo voor U staan en U ons die NSB collecte bus presenteerde die op de tafel stond en meteen de hoge hoed overheen zette (...). Wij maken het hier best en zijn al rijk gezegend, we hebben ons eigen huis kunnen kopen en zelfs een auto en hebben aan geen ding gebrek. We hebben zelfs onze eigen kerk hier met een bekende dominee n.l. ds. Kouwenhove die zult U nog wel kennen vanuit Kampen denk ik. Het leven is hier veel eenvoudiger dan in Holland, want je kunt hier bijna alles kant klaar kopen, alles is ingesteld om het de mensen zo gemakkelijk mogelijk te maken. Ook vind je hier dat standsverschil niet zoals in Holland, of je nu arbeider bent of directeur, ze gaan gewoon met elkaar om en waarderen elkaar als mens tegenover mens.*¹⁷

Op 23 september 1946 zag Telder zich na het 1259ste huwelijk, tussen zijn zoon Egbertus Johan en Martha Offereins, te hebben voltrokken door ziekte genoodzaakt om zijn ontslag in te dienen. Ook na zijn ambtelijke loopbaan hield Telder zijn huwelijksadministratie bij zoals een echte boekhouder betaamt. In band drie staat een overzicht met de vermelding van 23 huwelijken, door Telder voltrokken, die in een echtscheiding waren geëindigd: twaalf kerkelijke en elf niet-kerkelijke. Een echtscheidingspercentage van 1,8 procent.¹⁸

Telder oefende zijn functie consciëntieus uit en toonde zich betrokken met 'zijn' echtparen. Alhoewel hij een openbaar ambt bekleedde voorzag hij zijn speeches van een 'christelijk sausje'. Als diep gelovig christen voelde hij zich verplicht om de aanstaande echtparen te wijzen op de kracht van het driedvoudig snoer.

Schrijver

Uit het bovenstaande blijkt dat Telder een geliefd, gezagsgetrouw, en betrokken mens was. Ook als schrijver was hij niet onverdienstelijk. In de oorlogsjaren begon Telder aan het schrijven van een boekje getiteld *Bij onze 'Ouden van Dagen' in Oorlogstijd*.¹⁹ Hij schreef dit boekje in zijn functie als regent van

Voltrekking 1000-ste huwelijk door Telder op 8 mei 1945. Stadsarchief Kampen, Collectie Telder, inv.nr. 3.

Voltrokken huwelijken in:

Totaal voltrokken in:	Totaal	Kerkelijk	Mist.kel.	Zinloos
67 1937	67	49 = 73%	10	23
137 1938	70	48 = 69%	25	34
234 1939	97	62 = 64%	25	53
304 1940	74	49 = 66%	25	46
442 1941	134	89 = 66%	46	84
674 1942	221	174 = 78%	57	136
846 1943	171	119 = 69%	62	122
973 1944	127	84 = 66%	43	110
1146 1945	173	106 = 61.3%	57	150
1259 1946	113	84 = 66%	29	96

Totaal 4 juli 1946

Statistiek huwelijken voltrokken door Telder tussen 1937-1946. Stadsarchief Kampen, Collectie Telder, inv.nr. 3.

de Verenigde Gast- en Proveniershuizen. Telder begint zijn verslag met een uitspraak van jhr.mr. Victor de Stuers, de grondlegger van de Nederlandse monumentenzorg: 'Het afbreken van het Heilige Geest-gasthuis was vandalisme.'²⁰ Het boekje is ook na zeventig jaar nog steeds aangenaam om te lezen. Telder focaliseert als volgt: 'Om u daarvan een beeld te geven, zullen wij met u een wandeling door ons mooie gasthuis maken.'²¹ Tijdens deze 'wandeling' maken wij ook kennis met de bewoners:

Keeren we ons naar het zuiden, dan zien we weder een tamelijk groot complex van woningen, die meestal worden aangeduid met den naam van het 'nieuwe blok'. Deze naam is ontstaan in 1895 (...). Hier zijn weduwnaars en weduwen die in deze woningen ook een gezellig samenleven hebben gehad. En het gebeurt, al zijn het uitzonderingen, dat men de eenzaamheid moede, opnieuw in het huwelijk treedt, samen

De Verenigde Gast- en Proveniershuizen aan de Burgwal. Stadsarchief Kampen, THA, F00490.

gaat wonen en daardoor anderen in de gelegenheid stelt een der twee woningen in beslag te nemen. Zoo'n "gasthuis-huwelijk" brengt dan wel eens een afwisseling in de dagelijksche gesprekken. "Hei 't al eurd, meneer? Zie willen 't nog weer woagen. Now, jonger kun ze 't ook niet doen." Als de tijden normaal zijn, gebeurt zoo iets niet onopgemerkt en - ook niet zonder medeleven. Het is hier ten slotte één familie, nietwaar? Onze kleermaker, die nog geregeld zijn tijd verdeelt tussen visschen en op zijn 'atelier' kleeven maken, zou op zijn eigen leuke manier zeggen: "Ze mutten 't zelf maar weten." En: "alleenig is ook niks."²²

In het naschrift van zijn boekje eindigt Telder met de constatering dat de Tijdelijke Gemeenteraad in 1945 het college van regenten wilde 'verjongen' door de leeftijdsgrens te bepalen op 65 jaar. Teleurgesteld constateerde hij: 'Als men vele jaren lang zijn tijd en krachten heeft gegeven voor de belangen van een zoo prachtige inrichting van weldadigheid, (...) dan is het niet prettig als men publiek door de overheid wordt weggestuurd met een verwijt in plaats van een woord van waardering.'²³

Epiloog

We zijn met elkaar aangeland in het tijdperk van *big data*. Zonder goede zoekmachines wordt het steeds moeilijker om de juiste informatie te vinden. Ook kunnen we door de zoekfuncties steeds sneller de gevraagde informatie vinden. In de hierboven geschetste casus over Gerrit Telder blijkt de verbluffende hoeveelheid informatie die te voorschijn komt als je zijn naam intypt in het veld 'zoeken'. Het verleden komt daardoor voor iedereen binnen handbereik. Natuurlijk blijft een fysiek bezoek aan het archief nog wel nodig, maar door thuis achter de pc het nodige voorwerk te verrichten kunt u alvast heel wat te weten komen over het verleden. De zoekmachine is echter niet het gouden ei en blijft een hulpmiddel. Maar op dit moment is er een trend in archievenland gaande dat er steeds meer archieven worden gedigitaliseerd. De verwachting is dat het in de toekomst alleen maar zal toenemen.²⁴

Graag nodig ik u uit om eens te gaan zoeken op www.stadsarchiefkampen.nl en te kijken of u iets vindt over een onderwerp of persoon waar u al zo lang iets meer over wilde weten. Noteer de bronnen en vraag ze aan in de nieuwe publieksruimte van het Stadsarchief Kampen, onderdeel van het cultuurcluster De Stadskazerne, gehuisvest in de voormalige Van Heutszkazerne aan de Oudestraat. Wellicht ervaart u dan ook een 'historische sensatie'.²⁵

Noten

1. Met medewerking van André Piederiet.
2. Toch komen er steeds meer digitale documenten beschikbaar. Zo zijn recentelijk de scans van de DTB Kampen en de Bevolkingsregisters Kampen 1840-1921 op onze website bijgevoegd.
3. J. Kummer, *Gerrit Jan Telder Boekhouder van het "Geluk"* (Kampen 1981).
4. Zij werd als verpleegster opgeleid in het ziekenhuis Salem te Ermelo.
5. Het huwelijk werd voltrokken op 17 februari 1898. Toen Klaas geboren werd kon zijn vader Berend, van beroep manufacturier, geen aangifte doen omdat hij ziek was. Op 16 december 1900 overleed Berend van Gelder op 25-jarige leeftijd in zijn woning aan de Botermarkt 4. Op 9 juli 1915 vertrok Klaas naar Nunspeet en op 7 augustus 1915 keerde hij terug. Op 30 december 1915 vertrok Klaas naar Hardenberg en op 15 februari 1916 keerde hij opnieuw terug. Klaas trouwde op 29 augustus 1924 met Maria van der Vegt en ging wonen in zijn ouderlijk huis aan de Botermarkt 4. Op 14 december 1928 verhuisde het gezin naar Harderwijk.
6. Dirk Jan Telder (geboren 20 januari 1883) was de oudste zoon van Gerrit Telders' oudste broer Geert (geboren 25 oktober 1852).
7. *Kamper Courant* 29 maart 1939.

8. Idem.
9. *Strijdend Nederland* 4 september 1945. Echter in het register van overlijden 1946 (no. 159) wordt als overlijdensdatum 17 december 1944 genoemd.
10. Voorzien in de vacature J.H. Kok. In inv.nr. 1 Collectie Telder 1937-1947 staat: 'Voor de recht-bank te Zwolle beëdigd den 17e maart 1937 des morgens te elf uur.'
11. Een maand eerder hadden gedeputeerde staten besloten om de vergoeding terug te brengen van 2,50 gulden naar 2 gulden. Zie: SAK inv.nr. 3050.
12. Volgens K. Schilder, *De heren van de Stad* (Kampen 2009) 183, luidde zijn bijnaam Gait Erewien.
13. Collectie Telder 1937-1946; inv.nrs. 1-3.
14. Vier jaar later werd dit huwelijk ontbonden.
15. In het register van overlijden 1944 (no. 180) staat dat op donderdagmiddag 21 september 1944 om 17.30 uur op 30-jarige leeftijd de tuinder Johannes Kalter, geboren en wonende te Ijsselmuiden te Kampen is overleden. Kalter staat ook als nr. 66 op de 'Lijst van oorlogsslachtoffers 1939-1945' zoals gepubliceerd in het weekblad *Kampen.nl* van 29 april 2015. Echter daar staat dat hij bij zijn huis tijdens een razzia werd neergeschoten en in het Kamper Stadsziekenhuis overleed.
16. Hendrik Meijer (67 jaar) en Femmigje van Veen (73 jaar). Beide woonden in het Gasthuis.
17. Brief gevoegd in band 2 bij huwelijk 16 december 1943.
18. Register bijgehouden van 4 juni 1938-11 juli 1958.
19. Circa 1946 gedrukt bij Ph. Zalsman Kampen.
20. Oudste gasthuis in Kampen. Werd al in het testament van Grete Sander in 1300 genoemd. Het bezat een eigen kapel, de Heilige Geest-gasthuiskerk met toren, die in september 1646 afbrandde. Op dezelfde plek werd toen de huidige Nieuwe Toren gebouwd. Zie: Telder, *Ouden van Dagen*, 5-7.
21. Telder, *Ouden van Dagen*, 11.
22. Idem 59, 65.
23. Idem 92.
24. Zo streeft het programma Digitale Taken Rijksarchiefdienst ernaar om binnen vijftien jaar 10 procent van de rijkscollecties te digitaliseren. De meest geraadpleegde archieven zullen dan digitaal toegankelijk zijn, waardoor een groot deel van het archiefonderzoek online kan plaatsvinden. Het Stadsarchief Kampen zal ook moeten anticiperen op deze roep om digitalisering vanuit de samenleving.
25. Begrip dat voor het eerst werd geïntroduceerd door de cultuurhistoricus Johan Huizinga (1872-1945). Het betekent het directe contact met het verleden dat men ervaart door een document of voorwerp te aanschouwen.